

„ЛИТЕРАТУРНИ ПОРТРЕТИ“ от ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ

С., Български писател, 1974. 178 с.

Едва ли можем да си представим по-сполучливо обединение на различни творчески индивидуалности от едно поколение и включването им в една строго стилна критическа книга, както осъществяват от Пантелей Зарев четири портрета на видните наши съвременни белетристи Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Камен Калчев и Богомил Райнов. Изглежда, че и самият критик изпитва към техния творчески свят едно особено вътрешно предразположение, защото и той също спада към общото „съзвездие“ на родените през второто десетилетие на века наши талантили творци. Тяжната вътрешна драма се заключава в това, че се появяват и оформят на прелома на две епохи, на границата, на ръба между старото и новото. Затова пътят им не може да не бъде сложен и противоречив, да не е изпълнен с творчески изненади. Те неизбежно носят у себе си нещо от старото и „изнеженото“, от „синия залез“ на буржоазната култура, към чиято отрова инстинктивно бързо придобиват имунитет. И същевременно, по сполучливия израз на П. Зарев за един от тях, те трябва да изглеждат „като изсечени от гранит“. Предстоят им много трудни битки, активно включване в напрегнатата класова борба, твърдост и безкомпромисност в отстояването на комунистическия идеал. Те прегръщат този идеал още в зората на своята ранна младост, може би малко неподготвени и непрактични, но все пак твърдо убедени в правотата му. За школовката на белетристичното си перо отначало не са имали много време и затова разсъждаването им като творци ще дойде по-късно. Но устремът им е силен и пробивен. Те знаят какво искат и какво търсят, отрано усещат своята предопределеност към нравствено извисеното социалистическо общество и не търпят идейно лутане, не живеят с измамни илюзии. Те са истински „деца на града“, понесли грижите и радостите на обикновените хора. Най-подчертано градски от тях е Богомил Райнов — най-младият, у когото още в самото начало на пътя ясно личи драстично и сърдито отричане на всичко овежлято.

И четиримата автори, включени в книгата, са едни от най-търсените и четени наши белетристи. Техните книги никога не се застояват

по книжарниците, те веднага изчезват от витрините, изкупени от широк кръг съвременни читатели, на които отдавна са станали любимци. И четиримата имат някаква своя, неповторима притегателна сила. И магнетизмът им идва не толкова от „приключенската“ жилка в повествованието им, която всеки един от тях по свой начин почти виртуозно владее, а от моралните ценности, заключени в оригиналните им образи, от неукротимия откривателски дух на творчеството им, от непрестанното извисяване на социалистическия им хуманизъм.

Свикнали да се срещаме с талантливо написаните литературни портрети и критически студии на П. Зарев от неговата непрестанно обогатяваща се „Панорама на българската литература“, сега веднага трябва да отбележим зрелостта на майсторството, с което авторът навлиза в едни толкова свои води. Талантът му на критик особено добре се очертава тук, където трябва да бъде летописец на нещо съвсем живо и развиващо се, на нещо колкото познато, толкова и понякога странно ново и трудно, поради това, че не може да бъде „избистрено“ от годините, да бъде погледнато от някаква дистанция. Зарев е извалял тези свои портрети като малки гравюри, от които добиваме впечатление за най-характерното, най-интересното и важното. За критика не е било нужно да се рови в архивите на едно по-отдалечено време, за да създаде духовната биография на тези автори, защото той самият има свои лични данни за епохата. Но той никъде не социологизува, нито пък намесва пряко своите впечатления и спомени. Критикът стриктно спазва жанра на литературния портрет. Като пряк свидетел на тяхното развитие може би най-добре може да ги разбере, да усети някои техни вътрешни процеси, но въпреки това не забравя строгата си роля на критик-съдиш. И все пак никъде не произнася някаква безапелационна присъда, а деликатно ги насочва във върната посока. Тази особена близост между критик и автори не заличава границите, не преминава в увлечение, в което се губи мярката, а само насочва критика в процеса на неговите търсения и наблюдения.

Преимуществото да бъдеш от поколението, което портретируваш, би могло да създаде понякога и известно пристрастие, което да попречи да се отсени точно и цялостно ценното, надеждното и перспективното, биха могли нежелателно да се деформират субективно

някоя черти. В случая обаче имаме една извънредно интересна среща с четирима оригинални творци, осяществена талантливо от един техен „събрат“, чиято близост и известно духовно родство в същност подпомагат да се открият още по-ясно техните особености, да се гаднат по-дълбоко в същността им, да се предаде автентичната атмосфера на развитието им.

Докованията на П. Зарев до белетристичните светове на други наши значителни автори, като Д. Димов, Д. Талев, Г. Караславов или Е. Станев, също е представлявало литературно-критическо събитие. Приятната изненада идва сега не само от много сполучливия подбор на автори за една книга и от близостта към поколението, но и от чистотата на критическия резултат, от силата на проникновението до света на толкова различни индивидуалности и от порасналото чувство за мярка, което е основно качество при написването на литературния портрет. Тук няма примеси, дълги екскурзии в различни посоки, няма многословие, но няма и скука. Забелязва се известна стройност и пълнота, независимо че портретите са кратки, а творчеството на авторите е обемисто. В тона се чувствуват една голяма деликатност, мекоата и тактичност, които съпътствуват и най-критичните бележки.

В поднесените портрети с лекота е преодоляна онази трудност да се видят творците в тяхното движение, в непрекъснатото им сложно развитие, да се пресъздаде ритъмът на техния противоречив многофазисен път напред, да се внуши индивидуалният климат на всяко отделно белетристично дарование. Зарев не разглежда откъснато техните постижения от общия литературен процес, от сложното движение и развитие на нашата социалистическа литература. Той определя винаги съвсем точно и категорично мястото и значението както на отделното произведение, така и на неговия автор от съответния период. И тукъм тази невидима spojка на портретите с историческия развой на литературата ни и уместните, макар понякога твърде кратки паралели с други изяви творци, правят критическите наблюдения на Зарев върху четиримата белетристи особено ценни. Разглеждайки ги в развитие на фона на цялостната литературна картина, той като че ли за миг ги спира и както в забавена кинолента, хваща всеки техен по-характерен ход, насочва вниманието към отделен детайл, който има специално значение за общото, за цялото или за някое бъдещо тяхно насочване. Така сякаш по невидим път и незабелязано в крайна сметка са „изчистени“ всички по-важни техни достижения, без да са премълчани отделните недостатъци и несполуки. И тук именно се проявява истинското критическо изкуство на автора — да отсее всяко ценно зрънце от общия поток на тяхното творчество, за да ни представи в един цялостен вид образа на всеки белетрист, който, колкото да се доразвива и дооформя, има свой облик, свои тенденции на изява, свой

кръг на търсения и открития. Критикът притежава вроден такт и умение да подхранва у своите избрани автори афинитета към най-чистото и светлото в техния талант, да поддържа амбициите им за достигане пределни най-големи творчески висини.

Може би най-трудното при написването на един портрет, пък и не само на него, е въпросът за композицията, за „сглобяването“ на материала, за подбирането на темите и проблемите, които създават облика на твореца. При литературния портрет не е нужно да се пише много дълго и подробно, „изчерпателно“ и пр. Тук изискванията са обратни към нещото по-друго: след като авторът е запознат с твореца и най-важните явления и литературни тенденции на неговото време, нему му предстои да реши какво да вземе и какво да не включи от познатия общ материал, но така, че образът да е пак пълен и пак „цял“, да се усеща неповторимото му духовно присъствие. Зарев доказва, че владее трудното майсторство да портретува, без да се самоповтаря и изчерпва, защото специфичните композиционни закони са му вътрешно подвластни и защото притежава неугасващо любовитство към тайнствения свят на отделен автор и непосредствено умение да се вживее в него. Той се оставя да бъде покoren от красивото и ценното, без да бъде заслепен до такава степен, че да не види това, което спъва или отклонява ненужно неговия автор в неправилна посока.

Особено дълбоки са наблюденията на П. Зарев върху противоречивата творческа същност на Павел Вежинов. Плавното и завладяващо, с кръгови преливания са очертани всички отделни фази от неговото развитие. Критикът върви по следите на своя автор, любувайки се на неговия голям талант да наднича в човешката душа. Анализът на „Сините переперуди“ поразява с тънката критическа проникателност, с изясняне на преден план на моралните въпроси, които се третират. Следвайки добросъвестно авторовата проблематика, критикът достига до интересни наблюдения и обобщения за състоянието на съвременната фантастична новелистика. В анализа тук впечатление правят проблемността и оригиналните сравнения — като например с Едгар По — „тълкувателя и изследователя на ужасите на човешката душа“ (с. 33). Без да са подценени постиженията на Вежинов в областта на фантастичния жанр, в портрета убедително се доказват преимуществата и сполуките на този автор в реалистичните му книги. С помощта на частични паралели с Д. Димов и Св. Минков критикът успява да очертая неповторимия образ на белетриста с неговия малко странен „критичен реализъм“ в общото направление на социалистическата ни литература, с дълбочината на хуманистичните му идеи.

Зарев е майстор да улавя превъзвисяванията на таланта, да ги анализира и обяснява, без да ги генерализира, без да изключва една проява на автора за сметка на друга. И все

пак първостепенно важно е винаги да открие водешото, което се проявява в един или друг вид още в ранна творческа младост. И тук именно личи истинското откривателство на критика — да съзре и отгледа с любов „рационалното зърно“ у своя автор, да го съхранява да не се разпилява, защото понякога творческата природа е твърде нехайна и се пръска неужно. За Вежинов Зарев е отбелязал най-същественото — този автор може да бъде неподозирано проникновен психолог. Ето една характеристика от портрета, която може би най-точно чертае образа на този наш голям съвременен белетрист: „У Вежинов се явява едновременно стремежът да унизи и възвиси човека. Той търси истинското у него ту зад фалшиво наперена, ту зад скромна душевна фасада (сборниците разкази „Момчето с цигулката“, „Дъх на бадеми“). С критиката си, като воюва за човека, прилича на хирург, взел острия скалпел на хуманиста“ (с. 39).

Характеристиката на Вежинов е богата на нюанси и полутонове. Без да е неопределена, тя не е суперкатегорична, критикът сякаш предсеща бъдещата му блестяща изява, която не закъсня — великолепен роман „Нощем на белите коне“. Зарев правилно е доловил и отбелязал, че амбицията на Вежинов е романът. И сякаш всичките негови лутания и изживявания го водят към осъществяване на тази негова заветна творческа мечта — да създаде вълнуващ роман за нашата съвременност. И сякаш цялото му досегашно творчество е една голяма подготовка за създаването на този роман-изненада, където той си е пак оня познат и обикнат Вежинов и същевременно неподозирано нов, различен и вълнуващ. В своя портрет Зарев отчита постиженията на Вежинов до 1974 г., като деликатно го подтиква към създаване на най-сериозна съвременна проза. И в това се заключава истинската действено-откривателска роля на съвременната критика: да загатне и прозре бъдещото развитие на творцата.

Най-хубавото в портрета на Зарев за Вежинов се състои в разшифроване самобитността на този автор, у когото проникновеният психологически анализ и кинематографично построена фабулност са уплътнени от високи нравствен патос на комунистическите идеи.

След като сме бродили с помощта на критика и в най-потайните духовни лабиринти на героите на П. Вежинов, на нас ни се струва някак трудно да се откъснем оттам и да попаднем изцяло в един нов свят — в света на А. Гуляшки. Дори отначало съзнанието ни сякаш само се съпротивлява, толкова е трудно това ново сближение, толкова различни са наистина тези „звезди от съвсем едно съзвездие“ — родени през 1914 г. Но постепенно „съпротивата“ се стопява, защото авторът ни повежда уверено напред. И ето сякаш отново препрочитаме книгите на Гуляшки, насочвани от светлините на критика, съзираме нови, невидени и недооценени до

сега неща. Една след друга се разтварят завеси и се разбулват различни кътчета от авторския свят. Осветлението е винаги много дискретно, меко и приглушено и, общо взето, твърде подходящо за атмосферата в книгите на Гуляшки. Липсват в портрета по-силни краски и ярки бои, което понякога създава известна равност при възприемането. И все пак критичните бележки и оценки са поднесени внимателно и точно на съответните места. Въпреки голямата деликатност авторът не е поощаен, отделните слабости са изречени лаконично, няма и надценяване на постигнатото. И тук отново проличава критическото умение на Зарев в спазване на мярката.

Отделните места от творческата биография на Гуляшки са предадени с конкретно вникване във всяка негова по-важна творба. Образът на белетриста е обрисуван доста пластично. Съживен е този много особен авантюристичен дух, склонен често да експериментира, да рискува невинаги в най-точни посоки — например някои екскурзии в областта на историческата тема. Справедливо високо са оценени „Приключенията на Авакум Захов“ — цикъл новели, който прераства в роман, определен от Зарев като „битово-философско-криминален“. Тук занимателно-приключенската нишка е обогатена от обаятелна душевност на главния герой, от върно внесените в атмосферата на творбата тонове от съвременната напрегната социалистическа действителност.

Интересно е наблюдението на Зарев за особеностите на положителните образи у Гуляшки. Главните герои от мъжкия персонаж носят нещо сродно — те са мечтатели, неудачници в личната си съдба, търсачи на щастие, вечно неудовлетворени, с романтични идеали, които понякога претърпяват крах. В тази сложна смесица (често малко схематична) прозира идеалът на Гуляшки за съвременния герой. А за един критик е винаги основно важно да открие идеала на своя автор, това е най-верният ключ към откриване на творчеството му.

Справедливо място в портрета на Гуляшки е отделено на неговите две интересни новели „Завръщането на инженер Надин“ и „Случаят Ставрев“, написани в началото на 70-те години. В тези две новели проличава страстта на Гуляшки да експериментира, да търси нови светове, отправени към бъдещето. Романтичното надникване в конфликтите на бъдещото кореспондира напълно с проблематиката на нашата съвременност — с наболените въпроси за отчуждението и технократизма. Гуляшки е привлекателен тук повече с проблематиката си, а не толкова с психологическата характеристика на героите. В разглеждането на „Случаят Ставрев“ Зарев надниква и в поетиката на творбата, като изяснява ролята на някои природни картини, като например подчертаването на „индустриалното“ небе и своеобразния синтаксис на Гуляшки, където

външната мекота на фразата крие тежка вътрешна конфликтност.

А. Гуляшки правилно е характеризирал предимно като романист, постарал се да стане „психолог“ на своето време. Посочена е и още една негова особеност — „педагогизираният смисъл“ на творбите му и неговата романтика, която ни кара „да се замисляме за пътищата на човека, за личното и общественото у него.“ (с. 87).

В своите литературни портрети П. Зарев не пристъпва към отделната творческа индивидуалност с предварително построени теоретични калъпи. Не му са чужди теоретичните обобщения, но те са подчинени на критико-изследователската му работа. Той е преди всичко критик, който винаги държи точна сметка за новите процеси в литературата и за възникването на различни нови жанрови форми. Но обяснението им той търси не някъде извън, а вътре в процеса на литературно-историческите явления и в спецификата на самия белетрист. Ако Гуляшки е експериментатор на идеи и проблеми, които проектира понякога в минали и бъдещи светове, то Камен Калчев е може би най-типичният съвременен белетрист, който търси и открива своите герои главно сред съвременниците и работническата класа. Не че този белетрист е посилен от останалите трима в книгата, но по някакви свои закони и вътрешни причини той най-добре сякаш е „легнал“ върху перото на критика. Може би това иде и от особено новаторство на този автор — да открива пръв пълнокръвни герои там, където е най-трудно — в бурния поток на съвременността.

Особено сполучливо и завладяващо е представено творческото подмладяване на Калчев след историческата преломна 1956 г. Този духовен ренесанс засяга и четиримата белетристи, но у Калчев, а по-късно и у Богомил Райнов художественият резултат е особено ярък и симптоматичен.

След като разглежда „Семейството на тъкачите“ като граница и преход към по-задълбочено опознаване на интимния свят на човека-съвременник, Зарев с нескрита радост от успеха се спира на „Влюбените птици“, „При извора на живота“, „Двама в новия град“ и „Софийски разкази“, където Калчев съсква изведнъж и завинаги със събитийността в прозата си. Неподозирано бързо той се преобразява, сякаш захвърля досегашните неудобни и овехтели дрехи. Личността особено много му допада и той на един дъх написва няколко свои изповедни творби в монологична „аз“-форма. Тези нови особености на прозата ни, проличали у Калчев, продължават да занимават литературните историци, теоретици и критици. И това е основателно. Лиризацията в прозата ни е едно интересно явление, което наистина заслужава специално внимание и изследване.

Зарев сравнява „Влюбените птици“ с „Пролетни води“ на Тургенев, „При извора на жи-

вота“ му напомня „Палечко“ на Валери Петров, в „Софийски разкази“ вижда връзка с „Чичовци“ на Вазов и с някои разкази на Зошченко, а по своята циклична структура тези разкази имат нещо общо с „Ако можеха да говорят“ на Й. Йовков. Самите тези смели и верни асоциации говорят за голямото раздвижване, което внася прозата на Калчев в белетристиката ни след Априлския пленум, за нейното значение и влияние върху по-младата генерация наши прозаисти.

Никой друг белетрист не върви така светкавично бързо и леко (в хубавия смисъл на думата) по дирите на преобразованията в бита и съзнанието на съвременния строител на социализма. Калчев се впуска смело и вдъхновено в тази неизследвана и най-трудна област и с романа „Двама в новия град“ прави истински открития. Зарев се спира подробно и задълбочено на характеристиката на Марин Масларски, този истински герой на нашето време. Отбелязва се специално и интересният интелектуализиран душевен живот на Масларски, което е новаторско постижение в прозата ни.

Зарев е схванал с тънко критическо вникване и една интересна подробност в индивидуалната характеристика на Масларски — това е похватът на автора чрез снизяването на героя да го извисява, чрез вътрешната самовирния да разкрива богатствата на душата му. Подчертава се голямото откритие на Калчев като белетрист в този роман, чийто герои са „обикновени работници“, но с необикновена съдба и с индивидуално битие“ (с. 114).

В „Софийски разкази“ Калчев продължава своето обновление и това не може да не радва неговия критик. В портрета е отбелязано съществуването на някои стилини похвати, които са нови, ведрият хумор и тънката ирония, където героичното и комичното са в някаква чудна и неповторима смесица. Калчев е „станал открител на нов свят от човешки мисли и чувства и заседно с това и на нови жанрови структури на краткия разказ“ (с. 117).

Към романа „Маски“ на Калчев Зарев се отнася с известна критическа загриженост, защото забелязва и някакво снижаване на бурния творчески подем у този необикновено жизнен автор. Лирично обогатеният, „светъл“ талант на Калчев, новаторското дръзновение, меката човечност и емоционалната сила, които се излъчват от най-хубавото в неговата проза, силно привличат критика. Може би от четиримата автори този най-много му допада със своята внезапно проявена поривност и духовна младост, с проправянето на нови пътища в съвременната белетристика. Този тих и скромнен автор не шуми и не блести, но понякога сякаш неочаквано създава много живи и запомнящи се образи. Изглежда, че тъкмо този негов своеобразен „тих“ героизъм, проявен върху трудното поприще на съвременната българска проза, особено много допада на критика Зарев.

От четиримата белетристи с най-респектиращи интелектуални черти е образът на Богомил Райнов. Критическият подход към него не е непосредствено-емоционален, а по-строг и рационален, с подчертано внимание към гражданско-философската ангажираност на творчеството му. За улавяне на неговия сложен облик Зарев инстинктивно правилно тръгва от изключително сполучливия портрет на Светлин Русев, който, ако човек веднъж е успял да види, не би могъл задълго да се откъсва от неговото хипнотизиращо въздействие. Зарев специално отбелязва хвърлящите се в очи тебеширено белият и черносребристият цвят, които издават напрегнатия вътрешен живот на този оригинален наш писател: „Нещо застрашително, нещо повелително има в образа, нещо, на което не може да се противостои, като запалена за дело воля. . . Един войнствен характер, един аскет с богата душевност, който добре знае силата си. Открит и чисто-сърдечен е само с един свой събеседник—комунистическият си убеждение, комунистическата си всесотдайност“ (с. 135).

Без ранната поезия на Б. Райнов, без неговото бунтарство срещу стари форми и идеи не бихме могли да си обясним неговите по-късни търсения и превъплъщения. Б. Райнов демонстрира индивидуалността си с градски стихове, наречени много сполучливо по-късно „Градски ветрове“, с които той иска да прогони всяка застоялост и ненужна сантименталност. Зарев открива в ранната поезия на Б. Райнов от 1938 и началото на 40-те години много от чертите на бъдещия белетрист. Още тогава личи строежът към по-големи политически и нравствени обобщения, протест срещу скуката, склонност да се изобразява грозното, релефен точен рисунок, издаващ „неосъществени графични способности“. Открита е също и друга една важна особеност — склонността на Райнов, като се самоанализира, да се наблюдава отстраня — „първият зародиш на епичното у него“ (с.139). Разглеждайки „Любовен календар“, Зарев долавя ненавистта на автора към всяка еснафщина и същевременно особения копнеж по нежност и разрушаването на тази нежност. След едно такова по-подробно вглеждане в творческото начало на Б. Райнов по-късните моменти от неговата духовна биография са вече по-лесно обясними.

Друг важен етап, на който критикът основателно се спира специално по-подробно, е появата на парижкия цикъл с новели, които се поставят измежду най-хубавото, написано от белетриста: „едно наше българско присъствие в чуждия свят и в чуждите нрави“ (с. 160). С верен усет са направени интересни паралели на Райнов с Мопасан и Св. Минков. Тези сравнения, в които в същност е подчертана и разликата, не натежават, а само подпомагат да се открие богатата индивидуалност на портретувания белетрист, да се види мястото и връзката му с наши и чужди автори.

В своите портрети Зарев се проявява като раялк майстор да улавя и предава специфичната мелодия на твореца, неповторимия му индивидуален глас. Тоновите и регистрите на критика са богати и многообхватни, те не се плъзгат по повърхността, а гърсят същностното, докосват сърцевината. Много сполучливо е предадена „мелодията“ на разказите „Юнгфрау“, „И сините цветя“, „Моята непозната“ от парижкия цикъл. „Една мелодия вече по-различна от най-ранното творчество на писателя, подхранвана сега богато от европейската култура и възбунтувала се срещу нея. Мелодия, съвършена във формата си, смела и в контрапунктите си, дълбоко съдържателна в проникателната си, свособразна „богоборческа сила“ (с. 156).

От криминалната белетристика на Б. Райнов Зарев обръща по-голямо внимание на „Голямата скука“. Този роман се откроява като най-добър сред останалите с подобен сюжет. Критикът отчита великолепния стил на белетриста, но отбелязва и срещашата се повторемост на сюжети, образи и ситуации в другите романи, което би могло да доведе до самозатрупане. Със свойствената си деликатност критикът препоръчва на Райнов да освежава по-често таланта си с нова сюжетност, като например в романа „Пътища за никъде“ (1966). На тази ярка и оригинална белетристична творба Зарев се спира специално и я определя като „етично-философски размисъл“ за нашата „текуща българска съвременност“.

След парижките разкази чрез анализа на „Пътища за никъде“ Зарев най-добре очертава големите възможности на Б. Райнов като белетрист, неговото новаторско отношение към проблемите на действителността, разкрита чрез виденията на болезнената човешка психика. Тогава, когато съзнанието е особено изострено от болестта, могат понякога да се прозрат много горчиви и опасни истини. Болезненото съзнание на Александров, през което е пречупена действителността в романа, води не само до самопознаване на героя, но и към раздрусване на съвестта, към безпошадна критика на всичко онова, което препреща пътищата.

На публицистиката и на интересните философско-естетически търсения на Б. Райнов за съжаление Зарев се спира по-бегло накрая на портрета. Макар и съвсем накратко, характеризирана е силната и образна мисъл, страстният полемичен тон и темпераментният войнуващ дух на този надарен боец на партийното слово, в публицистиката на когото можем да открием онова, което се нарича „наслада в боя“.

Свързането на четиримата белетристи в една книга не е механично и случайно и то е обяснимо с критиката от краткочесто му предисловие към литературните портрети: „Тази общност в съдбата на тези писатели, тази близост на духовните им цели оправдава портретуването

им, т. е. отграничаването им един от друг. Защото в портрета се събират именно общото и отделното, характерното и индивидуалното в живия образ на писателя. . .

Авторът на „Литературни портрети“ е успял да пресъздаде неповторимия образ на всеки един от четиримата белетристи с всички негови главни особености, завоевания и стилни похвати. Потърсено е общото и различното на тези писатели от едно поколение с толкова своеобразни творчески изяви. Доловена е онази тяхна особена чувствителност и скрита тъга, наслена от противоречивата им младост на годините преди 9. IX. 1944 г. и проявяваща се по различни начини в творчеството на всеки един от тях. Техните завоевания не са от ранга на Д. Димов, Д. Талев, Г. Караславов или Е. Станев, но те не са по-малко търсени и четени. Може би четиримата от книгата са най-търсените и четени в момента белетристи независимо от нарастващата конкуренция на следващата фаланга по-млади белетристи, като Хайтов, Ив. Петров, Радичков и др., и всичко това също, изглежда, е импулсирало критика в неговите проникновени анализи.

Особено богати на мисли и наблюдения са онези моменти от разглежданите литературни портрети, където Зарев детайлно проследява творческото обновление, настъпило у авторите след Априлския пленум. Завоюването на нови творчески достижения продължава и до днес — у всеки белетрист по своеобразен индивидуален път на проявление.

Трудно бихме могли да степенуваме третите, а и не е необходимо, защото и четиримата представляват, изглежда, „голямото пристатие“ на критика. Той създава композиционно стегнати образцови литературни портрети, в които не се себепознава и не повтаря своя критичен арсенал. Може би малко по-блед и беден еотчасти портретът на Андрей Гуляшки, където обобщенията понякога се губят, а заключителните слова са малко и някак недоизказани. Но и тук в основните моменти са направени верни определения и характеристики. Със силни и запомнящи се краски са нарисувани творческите индивидуалности на П. Вежинов и Б. Райнов, за което особено много допринасят паралелите и съпоставките. При портрета на Калчев се долавя сякаш едно малко по-сърдечно отношение, някакво по-силно вътрешно родство и афинитет.

Голямата свобода при портретуването, богатството на привлечения страничен материал от нашата и чуждите литератури в една сравнително малка по обем книга издават ръката на укрепнал майстор, който е в зенита на своето творческо развитие. П. Зарев притежава ценното критическо дарование да се живява в различни творчески светове с едно изострено внимание към новото, без да се повтаря и да загубва верния идеен критерий. Неговото голямо присъствие в критиката се налага все повече със своята оригиналност и дълбочина, с широтата на възгледите и най-

важното с блестящото умение да ни сближава със загадъчните светове на различни творци и да отключва и най-трудните врати към света на прекрасното.

Ваня Бояджиева

ЛИТЕРАТУРА НА ИЗМЕНЯЩИЯ СЕ СВЯТ

Сборник статии и студии
С., Наука и изкуство, 1975, 451 с.

Проблемите на социалистическия реализъм и на борбата срещу съвременните буржоазни теории за развитието на литературата и на литературната наука и естетиката винаги са били в центъра на вниманието на литературоведите от социалистическите страни. На тази тема е посветен и сборникът със статии и студии, подготвен от български, унгарски и немски учени-марксиста. Той разработва актуални въпроси на съвременната идейно-естетическа борба и на ролята на литературата в нея.

„Литература на изменяния се свят“ — това е заглавието на книгата и то съдържа в себе си един важен методологически принцип. Понятието „изменящ се свят“ е конкретизирано като съвременност, чиято главна особеност е преходът от капитализъм към социализъм. Този „изменящ се свят“ е свят на остри идейно-политически сътолковавания, където често се спекулира с термините, означаващи в един или друг аспект „съвременност“. Разнобоят идва от различните идейни (resp. класови) позиции и поради това тук не става дума за обикновено разминаване в тълкуването на едно или друго понятие. „Изменящият се свят“ включва един относително кратък период от XX в., отличаващ се с остри класови борби и социалистическа революция в световен мащаб. Така е в областта на социално-политическите отношения. В изкуството това е времето на почти пълния залез на критическия реализъм (поне в западноевропейските и славянските литератури) и възникването на множество модернистични течения, претендиращи за най-верни и единствени изразители на духа на епохата. Това е времето на зараждането и утвърждаването на социалистическия реализъм. Що се отнася до естетиката, трябва да отбележим, че особено остро се постави въпросът за социалната функция на изкуството и особено в революционните борби на пролетариата. Тук програмно значение придобива статията на Ленин „Партийна организация и партийна литература“, в която са набелязани принципите на партийната политика в областта на културата, а така също и на ролята